

Juletræsfesterne på Bornholm

Af Camilla Luise Dahl, cand. mag. arkivar

Det hedder sig, at 1880'erne blev julens store opgangstid. På det tidspunkt slog juletræet for alvor igennem udenfor det højere borgerskab og blev optaget af den brede middelklasse og på landet. Selv de, der ikke havde råd til juletræ, forsøgte at efterabe det efter det forhåndenværende søms princip, og de børn der endnu ikke havde juletræ hjemme, fik med stor sandsynlighed set et til en af de mange juletræsfester.

I takt med at juletræet vant udbredelse i private hjem, opstod også brugen af pyntede juletræer til de mange større julearrangementer og julefester, som afholdtes af foreninger, kirkeforsamlinger og selskabssteder. Der var julearrangementer både før og efter juleaften, men juletræsfesterne lå almindeligvis i mellemjulen (mæljyl), i dagene mellem juleaften og helligtrekonger, og arrangementerne kunne indeholde både dans, spisning, gavegivning, lotteri og teater.

Juletræsfesterne spredte sig over festlige arrangementer af og for velhaverne, velgørende arrangementer for fattige børn, samt forskellige kirker, foreninger og forsamlingshuses arrangementer for medlemmerne og deres børn.

Juletræsfester for byens spidser

Allerede ved midten af 1800-tallet var juletræet blevet udbredt blandt det bedre borgerskab overalt på øen. Og de allerede kendte julefester og juleballer begyndte at inddrage juletræet som en del af festlighederne. Juletræsfester for byens spidser kunne i 1800-tallet være ledsaget af allehånde fornøjelser som julebazar, teaterstykker og efterfølgende bal. Disse festligheder var typisk for de voksne – eller unge, men der fandtes også de såkaldte ”børneballer” for de mindre.

Fig. 1: Juletræ hos familien Gornitzka, juleaften 1914. Fotograf Otto Gornitzka. (BØA 2020-113)

I julen 1859-60 skriver købmandsdatteren Marie Holst i Svaneke til sin bror, at hun og hendes søstre var inviteret til et festligt julearrangement i Nexø 5. januar 1860 dagen før Helligtrekonger; der ville både være teaterforestilling og juletræ, og til juletræet var alle deltagerne blevet opfordret til at lave julepynt til træet. Hun skriver: *"I Overmorgen som er Tirsdag skal vi til Nexø til Asamble, der skal være stor Stads derude denne Gang, baade Komedie og Juletræ, alle Deeltagerne ere blevne opfordrede til at give smaa Ting til Træet, og saa vi har forfærdiget nogle smaa Gjenstande som skal sendes derud i Dag."* Julepynten var vel ment som en morsom adspredelse for de deltagende og antagelig også for at kunne skaffe pynt nok til et stort træ. Et lignende julearrangement for øens velhavere afholdtes i Rønne Theater i 1876, kan man læse af Bornholms Tidende. Der var teaterforestilling med Magikeren Professor Max Alexander,

julelodtrækning om *"presenter"* og *"Et stort Kæmpe-Juletræ med flere hundrede Lys"*. Gevinsterne til julelodtrækningen var ikke i den billige ende og talte blandt andet et sølvherreur og forskelligt sølvtøj, hovedgevinsten var sammen med den sidste present *"hele det pyntede juletræ"*. At vinde det fuldt pyntede træ skal forstås ud fra at hovedparten af pynten på den tid var spiselig pynt, det var således ikke guirlander og papirklip man vandt, men chokolader, kager, marcipan- og sukkerfigurer. Det bornholmske borgerskab fandt utvivlsomt også inspiration *"ovrefra"*. I Bornholms Tidende i julen 1844 fandtes udførlig omtale af Industriforeningens Julebazar i hovedstaden, der havde været besøgt af ikke mindre end 12.300 personer. Der var, ifølge artiklen, alene på en uge *"ved Indkjøb til Juletræet, der skeer for Halvdelen af Entrepengene, kommet Boutikleierne circa 1,000 Rbd. Tilgode."*

Fig. 2: Julebal på Jantzens hotel i 1918, Gudhjem museum.

Borgerskabet orienterede sig ikke blot mod hvad der foregik "ovre" i hovedstaden, men i høj grad også mod hvad der foregik hos den absolutte elite i juletiden. I de bornholmske aviser kunne man således i 1860'erne hvert år læse en beskrivelse af kongefamiliens juletræ og juleborde med gaver til familie og nærmeste dele af hoffet.

Juletræsfester som velgørenhed

De tidligste juletræsfester på Bornholm var således hovedsageligt selskaber for det finere borgerskab og det var ofte større arrangementer med teaterforestilling, bal og selskabelighed.

Velgørenhed var ofte en del af, og ligefrem forventet, af de fines julearrangementer, hvor der kunne samles ind til byens og øens fattige enten ved almindelig indsamling eller ved at deltage i en arrangeret tombola eller lotteri. Ved et sådant julebal helligtrekongersaften i Rønne i 1839 fremhæver Bornholms Avis en af byens spidser, der ved denne lejlighed havde doneret penge til de fattige, og nævner i den forbindelse hvor store

summer, der alene brugtes på adgangspas til disse baller, der naturligvis kun kunne besøges af øens velhavere. Der omtales ikke noget om juletræ ved dette bal i 1839, men de blev efterhånden også en fast bestanddel af disse julearrangementer, og juletræet kunne indtage en central del af arrangementet.

Med juletræets udbredelse hos borgerskabet blev juletræer også en del af velgørenheden rettet mod de fattige. Fattige børn skulle ikke snydes for at se et smukt juletræ som de riges børn. Og man kunne via tidens aviser læse smukke eksempler til efterfølgelse, hvis borgerskabet skulle have ideer til julevelgørenhed. Bornholms Tidende kunne således i 1871 rapportere fra København, at en velgører til en gruppe fattige børn gav hvert af dem et lille juletræ. Tidende afslutter med at skrive *"vi omtale denne godgjørenhed som et smukt eksempel for andre velstaaende og veltænkende Folk..."*

Velgørende samfund, institutioner eller enkeltpersoner arrangerede også på Bornholm juletræsfester for fattige og forældreløse børn, så også de fattigste børn kunne opleve et juletræ. Hos Rønne Børneasyl havde man juletræ for de forældreløse allerede fra 1861, arrangeret for midler givet i donation fra forskellige velgørere. Af Bornholms Amtsraads Forhandlinger i årene 1861 til 1872 fremgår at Rønne Børneasyl hvert år har haft juletræ *"hvortil var skænket forskellige Smaating baade til Nytte og Fornøielse for Børnene."* Hertil blev børnene trakterede med æbleskiver og andet julegodt.

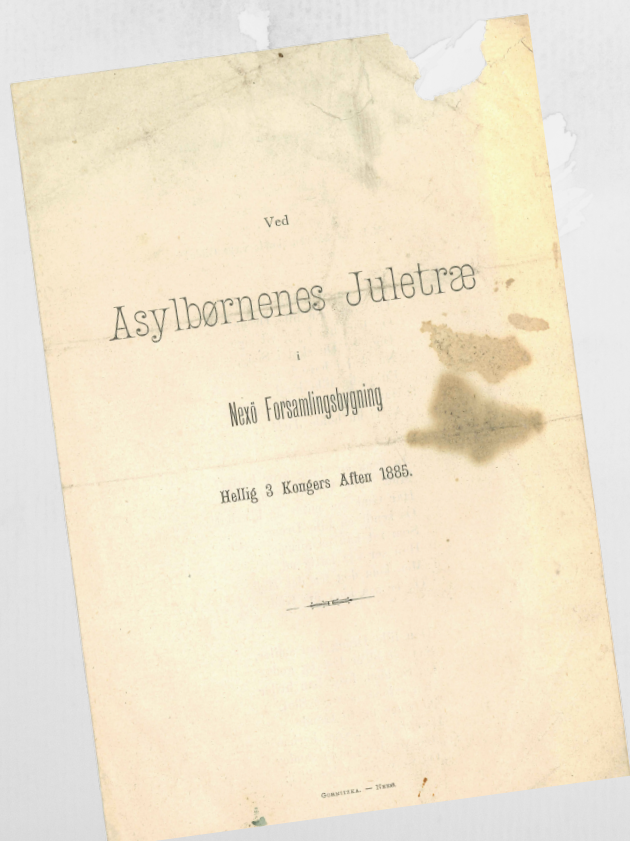

Fig. 3: Velgørenhed til jul var en del af den borgerlige selvforståelse. Program til juletræsfest Helligtrekongersaften 1885 for Nexø Børneasyls børn. Programmet har ligget mellem ejendele tilhørende Jenny Marcker (1852-1931) på Marckeregården i Nexø. Jenny Marcker, der forblev ugift, var en af asyllets velgørere og betænkte dem blandt andet i sit testamente.

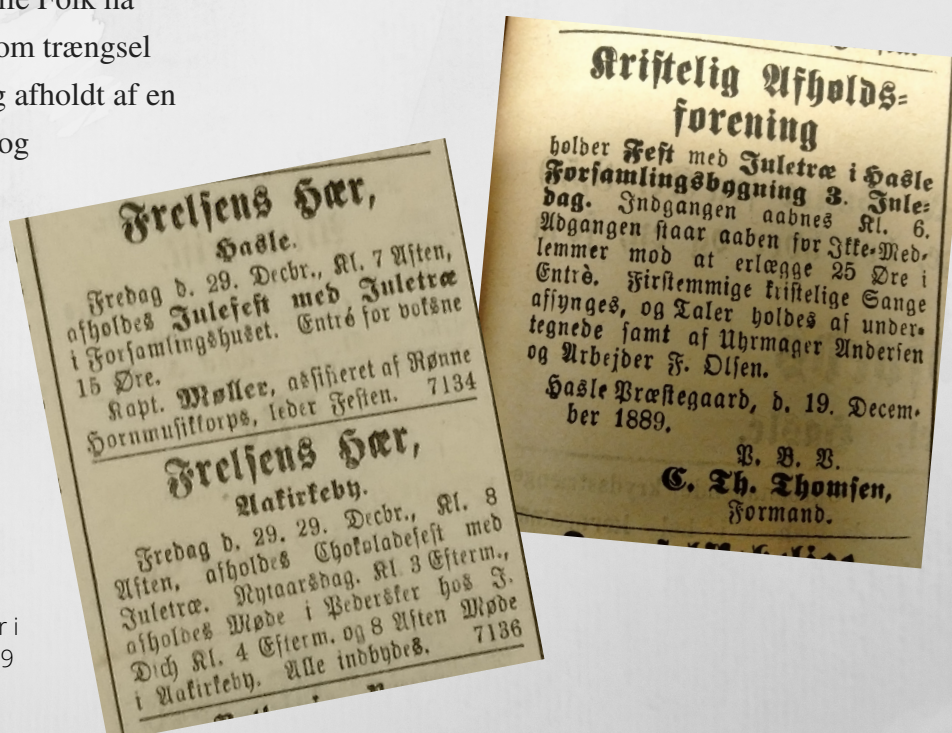
I 1874 arrangerede teaterdirektør Andersen for Kasino i Rønne "De Fattiges Jul" en storstilet juletræsfest for fattige børn. Denne fest vakte stor opmærksomhed og Bornholms Tidende ofrede omfattende spaltepads til beskrivelse af festen, der ikke lader til at have manglet noget. Festen blev afholdt den 25. december, og indeholdt først et julemåltid bestående af risengrød med sødt øl og derefter gåsesteg, herefter fulgte et teaterstykke, og slutteligt fik børnene et stort pyntet juletræ at se. Efter der var blevet gået omkring træet, modtog hvert barn en gave og festen sluttede med kage og limonade. Det må have været et bekosteligt arrangement, hvor der deltog ikke færre end 200 børn.

At danse vildt om juletræet opstod ret sent. Muligvis i forbindelse med landbefolkningens indoptagelse af juletræet og senere hos arbejderklassen. I ældre beskrivelser, specielt hos borgerskabet, skrives om at "gå om juletræet" ikke danse, og i passende og klædeligt tempo og hyppigst til afsyngning af salmer. Til de kristne juletræsfester blev der også kun sunget salmer. Men til velgørenhedsarrangementet med juletræ for fattige børn i Rønne i 1874, marcherede børnene om træet til tonerne af Den tapre landsoldat og derefter Juleaften, O! hvor er du sød, nu skal alle Folk ha' Risengrød (Peter Fabers Sikken voldsom trængsel og alarm). Dette arrangement blev dog afholdt af en teaterdirektør, og det meget verdslige og nationalt orienterede musikvalg, var ikke typisk i de kirkelige kredse.

Også fra en af børneasylets juletræsfester i Rønne på Helligtrekongersaften 1883, kunne man i Bornholms Tidende læse at: "Børneasylet havde iafte sine Smaabørn samlede om et særdeles smukt prydet Juletræ. Børnene bleve rigeligt betænkte med Gaver, saavel af Beklædningsgjenstande som Legetøi, og desuden forsynede med Mad og Drikke og allehaande Forfriskninger. Under Ledelse af Asylets Forstanderske og dets Protekticer, blev der sunget, leget og dandsset omkring Træet til hen paa Aftenen."

Hvor omfattende disse juletræsfester for fattige kunne være, omtales i Bornholms Tidende i 1883 under rubrikken "Børnenes Jul", hvor det opgjordes hvor mange børn, der var kommet til de enkelte af decembers arrangementer bare i Rønne: Rønne Børneasyl holdt juletræ for 80 børn, i Baptistkapellet afholdtes juletræ for 100 børn, i Missionshuset havde der været 300 børn og i Rønne Theater havde der for de børn, der havde gået i søndagsskole i Borgerskolens lokaler, været omtrent 500 børn. Dertil kom arrangementer på resten af Bornholm og arrangementer afholdt i januar frem til Helligtrekonger.

Fig. 4: Annoncer for juletræsfester i Bornholms Tidende 1889 og 1899

Foreningsjul

Til de kristne foreningers juletræsfester var der tale om arrangementer for børn, og her var det hyppigst dans om juletræet, oplæsning af kristne tekster og julegodter, der var i højsædet. De religiøse samfunds og afholdsforeningernes juletræsfester henvendte sig til børnefamilierne, og ofte pointeres at det var for familier med børn, hvor forældrene var medlem af det pågældende samfund.

Til disse lejligheder kunne fremvises et langt større træ end hjemme, og for mange børn, hvor der ikke var juletræ hjemme, det eneste sted de fik set et rigtigt pyntet juletræ. I Bornholms Tidende kan man allerede i 1870'erne se, at flere forsamlingshuse og kirkesamfund reklamerede med, at der ville være juletræ til deres julefest. Efterhånden blev juletræet så fast en bestanddel af julefesterne i mellemjulen, at de efterhånden fik navnet "juletræsfest" (mod det tidligere "julefest"), eller at man slet og ret kaldte det "at komme til juletræ".

Således kunne man læse i Bornholmsk Tidende i 1889 at Christelig Afholds-Forening "holder Fest med Juletræ i Hasle Forsamlingshus 3die Juledag." Gratis adgang for medlemmer og med entré for ikke-medlemmer. Festlighederne inkluderede "4stemmige christelige Sange afsynges" samt taler af blandt andet foreningens formand. Og i 1899 afholdt Frelsens Hær "Juletræ" for børn i flere byer, heriblandt i Gudhjem, Rønne, Hasle, Aakirkeby og Svaneke. I Hasle blev de assisteret af Rønne Hornmusikkorps og i Aakirkeby var der "chokoladefest" tillige. I Gudhjem afholdtes to juletræsfester, en for børn kl. 15 og en for voksne kl. 17.

Kirkerne og søndagsskolerne var blandt dem, der tidligt etablerede juletræsfester for sognets og søndagsskolens børn, og i slutningen af 1800-tallet var julearrangementer uden juletræ blevet et særsyn.

Fig. 5 Juletræsfest for børn i Allinge, måske søndagsskolebørn, foto: Otto Gornitzka (BØA 2020-113)

Til forsamlingshusenes og søndagsskolernes juletræsfester var træerne ofte langt større end de sås hjemme, til gengæld var de omvendt proportionalt mere enkelt pyntede. Der skulle kreeres store mængder pynt, ofte af stedets frivillige damer, og udgiften dertil skulle holdes i et fornuftigt leje. Muligvis har der også tidligt været en særlig symbolik eller æstetik knyttet til; hvor træerne er beskrevet, var de nemlig oftest holdt helt i hvidt, pyntet med papirsroser og enkle papirklip i form af engle og stjerner. I 1878 arrangerede pastor Tranberg i Aakirkeby Folkeforsamlingshus et julearrangement Helligtrekongers dag for sognets ukonfirmerede børn med blandt andet med prædiken samt *"Et Juletræ med Roser og tændte Lys vil være fremsat til Glæde for Børnene."*

Den enkle udsmykning med papirsroser gik igen i de kristne juletræsfester langt op i tiden. En juleerindring af en kvinde født 1936 fortæller om barndommens juletræsfester i Allinge: *"I forsamlingshuset, til søndagsskolens juletræ, der havde de kun hvid pynt. Der var hvide engle klippet af noget hvidt karton og så havde de hvide roser. Sådanne juleroser af hvidt silkepapir. Det var damerne, der var der, der lavede pynten."*

Omvendt fortælles også om søndagsskolejuletræer, hvor der ikke var sparet på noget. I 1920'erne og 30'erne kunne søndagsskolernes juletræsfester antage hele udstyrsstykker med kostumer og specielle events. En erindring for en mand født i 1926 fortæller om søndagsskolens juletræ i Rønne: *"Festen sluttede altid med uddeling af godteposer, et æble, måske en appelsin og lidt slik. Det skulle gerne være lidt festligt, så et år blev godteposerne bragt ind gemt i et skib (med hjul under), og jeg var – mærkeligt nok – med i et sangkor, der skulle synge en sømandssang, mens skibet blev bugseret ind i salen. En anden gang var der tømret en flyvemaskine sammen. Den hang oppe under loftet, og da det blev tid til uddeling, kravlede en af de*

voksne ned i maskinen, og ganske langsomt blev den sænket ned til gulvet, og uddelingen kunne begynde."

I 1890'erne var arbejderklassens politiske foreninger såsom Socialdemokratisk Forbund begyndt at holde juletræsfester for medlemmernes børn. Og omkring begyndelsen af 1900-tallet arrangerede arbejderklasseforeningerne familiejuletræsfester, der foregik selve juleaften. Her havde familierne mulighed for at komme til fælles jul med juletræ og fællesspisning. En kvinde født i en arbejderklassefamilie i 1923 fortæller: *"Juleaften tog vi altid til forsamlingshuset i Rønne. Dengang brugte man forsamlingshusene meget, og Socialdemokratisk Forening havde altid arrangeret en dejlig juletræsfest. Vi unge elskede det... Familierne mødtes, spiste og morede sig."*

Disse foreningsfester for medlemmer af især arbejderklassen politiske foreninger, opstod som et alternativ til overklassens velgørende juletræsfester, men arrangeret af dem selv og for dem selv.

Fig. 6: Juletræsfest i Allinge
(BØA 2004-22/1)